

ที่ทัศน์

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

วัฒนธรรม

ปีที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๕๐

วิทยาลัยนิเทศศาสตร์บ้านสมเด็จเจ้าพระยา

บ้านเอกะนาค

วราห์ โรจนวิภาค *

บ้านเอกะนาคเป็นบ้านของ พ.ต.อ.พระยาประสงค์สรรพการ (ยวง เอกะนาค) ปัจจุบันเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งดำริที่จะทำเป็นศูนย์กรุงธนบุรีศึกษา ตั้งอยู่ริมคลองบางไส้ไก่ เป็นบ้าน ๒ ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นไม้ หลังคากระเบื้องซีเมนต์ (กระเบื้องว่าว) ทาสีครีม ลักษณะของบ้านและการก่อสร้างได้รับแบบจากตะวันตกผสมผสานลวดลายฉลุบางส่วน อย่างที่เรียกสถาปัตยกรรมว่า ขนบบังซิง ด้านซ้ายของตัวบ้านมีโถงยื่นออกมา บ้านที่มีโถงหน้าจะได้แบบอย่างพระที่นั่งวิมานเมฆ เป็นแบบที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในยุคนั้น ตำนกเจ้านาย บ้านเรือนขุนนาง และคนบดดีที่มีฐานะดีจะสร้างบ้านแบบนี้แทบทั้งสิ้น ขนาดของบ้านแตกต่างกันไปสร้างเป็นตึกทั้งหลังหรือไม้ทั้งหลังทาสีสวยงามมีรั้วรอบขอบชิด ด้านหน้าติดคลองบางไส้ไก่มีแนวรั้วเหล็กโถงแนวตั้งทาสีแดงอยู่บนรั้วกำแพงปูน มีประตูเหล็กใหญ่โถงเปิดสองบาน ลักษณะอย่างเดียวกับแนวรั้วกำแพงทำให้มองเห็นตัวบ้านชัดเจนบน ขอบประตูใหญ่มีชื่อบ้านเอกะนาคมีท่อน้ำคอนกรีตเล็กๆ ทอดบันไดลงด้านข้างขนานไปกับฝั่งคลองที่ไม่ได้ทอดบันไดลงไปในคลองโดยตรงเพราะคลองบางไส้ไก่เป็นคลองเล็กมีเรือผ่านเข้าออกเสมอ หากทอดลงไปตรงๆ จะทำให้เกิดขวางการสัญจรไปมา ทำน้ำจึงเป็นส่วนประกอบของบ้านให้สมบูรณ์ในลักษณะของบ้านติดคลองเท่านั้น ทำน้ำเป็นชนิดเปิดโล่งไม่มีศาลาทำน้ำใช้ประโยชน์เพียงเป็นท่าเทียบเรือและให้คนในบ้านได้อาศัยใช้น้ำในคลองสำหรับชีวิตประจำวันเท่านั้น

* ภูมิปัญญาท้องถิ่นฝั่งธนบุรีวัดประดิษฐาราม

บ้านเอกะนาความีทางออกด้านริมคลองทางเดียวด้านหลัง ด้านข้างล้อมรอบด้วยสวนและโรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (ชื่อเรียกเดิม) ซึ่งปัจจุบันได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาในที่สุด พระยาประสงค์สรรพการ ต้องทำสะพานยาวไม้แป้นกระดานแบบลูกกระนาคโดยเริ่มจากสุดขอบรั้วด้านขวาขนาดสะพานกว้างประมาณ ๒ เมตร เลาะรั้วโรงเรียนด้านริมคลองบางไส้ไก่แล้ววกเข้าคลองสมเด็จพระนเรศวรมหาราชความยาวของสะพาน ยาว ๒๐๐ เมตร แล้วขึ้นบันไดสูง ๔-๕ ชั้นจนถึงตัวสะพานกว้าง ๓ เมตรเศษ ทอดข้ามคลองสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (วัดมอญ) สะพานที่ว่านี้เป็นสะพานสูงสร้างให้เรือใหญ่ชนิดมีประทุนลอดได้ จุดของสะพานข้ามคลองแห่งนี้ ปัจจุบันคือตรงต้นพิกุลกับตู้โทรศัพท์สาธารณะ ตรงพิกุลและเป็นต้นมะกาดใหญ่ (ผลมะกาดเป็นอาหารโปรดของชาวมอญ) เยื้องกับสะพานฝั่งตรงข้ามมีขอบเล็ก ๆ ลัดเลาะบ้านเอกชนไปสู่ริมคลองบางกอกใหญ่ ปัจจุบันซอยนี้ยังมีอยู่เพียงที่เดียว ซอยนี้เป็นแนวกันบริเวณที่ว่าการอำเภอบางกอกใหญ่ซึ่งภายหลังได้ยุบเป็นกิ่งอำเภอบุพผาราม สุดท้ายกิ่งนี้ได้ยุบไปพร้อมกับอำเภอบางยี่เรือ และกลายเป็นเขตธนบุรี ในปัจจุบันนี้สุดซอยเล็กที่ว่านี้มีบ้านเช่า ๓ หลังอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่มีทำนน้ำรวมของบ้านเช่าทั้ง ๓ หลังเป็นพระยาประสงค์สรรพการ ท่านใช้ทำน้ำแห่งนี้เป็นที่ขึ้นลงเรือหากไปทางบกเมื่อลงสะพานข้ามคลองสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้วต้องเลี้ยวซ้ายเพื่อไปออกทางวัดใหญ่ศรีสุพรรณ

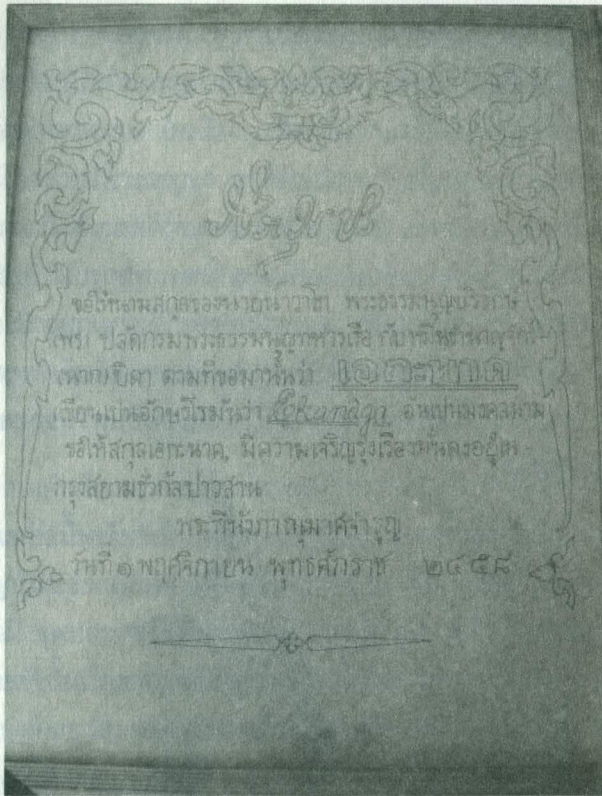
ขอย้อนเล่าเรื่องสะพานยาวไม้เลาะรั้วโรงเรียนบ้านสมเด็จเพิ่มเติมเล็กน้อย รั้วโรงเรียนในขณะนั้นเป็นรั้วลวดหนามปลูกต้นมะขามเทศบังไว้ตลอดแนว จุดเริ่มต้นสะพานยาวไม้แป้นประตูเปิดเปิดสองบาน ขอบประตูด้านริมคลองใช้ไม้ระแนงที่ยื่นออกไปเป็นรั้วซี่ จุดประสงค์เพื่อไม่ให้คนป็น แต่ความจริงป้องกันไม่ได้ รั้วบ้านเอกะนาควาด้านหน้าเท่านั้นที่ดูสวยงามนอกนั้นเป็นรั้วสังกะสีทั้งหมด มุมรั้วด้านหน้าขวาสุดปลูกต้นยี่เข่งมีทางเดินจากประตูหน้าบ้านไปยังตัวเรือนใหญ่แล้วเลาะไปตามแนวของตัวเรือนใหญ่โดยรอบ กับมีเรือนไม้สองชั้นทาสีเขียวปลูกแนวเดียวกับเรือนใหญ่ใช้เป็นเรือนครัวและเป็นที่อยู่ของคนในบ้าน

อาณาบริเวณภายในบ้านเอะนาคเมื่อ ๗๐ ปีก่อนมีสนามเล็กๆ ที่ถูกแบ่งโดยทางเดินหน้าบ้านเป็นสองสนาม มุมโปร่งด้านซ้ายปลูกต้นเทียนทองด้านขวาปลูกต้นมะม่วงหาวมะนาวโห่เป็นพรรณไม้ต่างประเทศมีลูกเล็กๆ สีขาวปนลายสีชมพูอย่างชมพูสาแหรกมีผลยาวมากกินไม่ได้ชิมความงามของลูกอย่างเดียวเจ้าของหวงนักหนาไม่ยอมให้ใครไปเก็บ พันธุ์โปร่งแล้วจึงถึงบันไดเรือนใหญ่สนามอีกฟากหนึ่งของบ้านใหญ่กว่าสนามหน้าโปร่ง กลางสนามมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางนาคปรกหน้าตักยาว ๑๒ นิ้วทาสีน้ำตาลแดงตั้งบนเสาซีเมนต์สูงหันพระพักตร์เข้าหาบ้าน พระพุทธรูปองค์นี้แม้พายเรืออยู่คลองหน้าบ้านก็สามารถเห็นองค์พระได้รอบๆ เสาดอกไม้ประเภท ดอกเข็ม ดาวเรือง หงอนไก่และอื่นๆ มีโต๊ะเล็กๆ วางแจกัน กระจ่าง กระจุก และเชิงเทียน พระองค์นี้น่าจะเป็นพระประจำวันของเจ้าของบ้าน สุดสนามมีเรือนไม้สัก ๒ ชั้นสี่เหลี่ยม หลังคากระเบื้อง เป็นเรือนแถวใช้เป็นเรือนครัวและเป็นที่อยู่ของคนในบ้านดังได้กล่าวมาในข้างต้น เมื่อบ้านเอะนาคตกมาเป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาได้รับการบูรณะปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบให้สวยงามจึงได้รื้อเรือนไม้สักสองชั้น ไปปลูกริมรั้วมหาวิทยาลัยด้านริมคลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใหญ่ริมคลองอีกฟากหนึ่ง ส่วนพระพุทธรูปนาคปรกที่เคยตั้งอยู่กลางสนามหายไป ได้ความว่าเมื่อทางมหาวิทยาลัยได้เข้ามาบูรณะ พระองค์นี้ได้หายไปแล้ว ภายในตัวเรือนใหญ่มีอะไรบ้างไม่ทราบเท่าที่เห็นมีศพคุณหญิงยืนตั้งอยู่ในบ้าน ข้างบ้านเอะนาคมีสวนอยู่ชนิดหนึ่งว่ากันว่าเป็นสวนของพระยาประสงค์ผลไม้ส่วนใหญ่เป็นชมพู

พระยาประสงค์สรรพการ (ยวง เอะนาค) เป็นบุตรหมื่นชำนาญจักร์ ปู่ชื่อขุนบำรุงทวา (เอ) มีพี่ร่วมบิดามารดาเดียวกันคือ พระยารธรรมนุญบริรักษ์ (พร) เจ้ากรมธรรมนุญทหารเรือ น้องต่างมารดาคนหนึ่งชื่อจรวพร มารดาชื่อแพร อีกคนหนึ่งชื่อพรายดาว ภรรยาของพรายดาวชื่อนางทุเรียนมีบุตรด้วยกันสองคนคือพรายดวงและนางบุญช่วย บุตรนางบุญช่วยชื่อพรายทอง เอะนาค

คุณหญิงภรรยาพระยาประสงค์สรรพการชื่อคุณหญิงเย็นในละแวกบ้านพระยาประสงค์มีคินชื่อเย็นอยู่ ๓ คน คนแรกชื่อคุณหญิงเย็นเป็นคนเจ้าเนื้อผิวคล้ำเลยได้สมญาว่าเย็นยักษ์ คนที่สองเป็นภรรยาหลวงวิมลนราภัย (จาร์ต วิภาตะกลัด)

มีสมญาว่าเย็นมนุษย์ คนสุดท้ายเป็นภรรยาพระวรินทร์พจนศาสตร์ (วาด ภมรมณีต) เป็นคนอารมณ์ดี รูปร่างเล็กๆ บางๆ พุดซ้าๆ สุภาพเป็นที่รักของสามีและชาวบ้านทั่วไป ได้สมญาว่าเย็นเทวดา บ้านคุณนายเย็นอยู่ในบริเวณโรงเรียนบ้านสมเด็จ ใกล้ๆ บ้านพระยาประสงค์ เมื่อทางราชการต้องการเอาพื้นที่บริเวณนี้ขยายโรงเรียน บ้านสมเด็จบ้านคุณพระวรินทร์จึงต้องรื้อถอนไปอยู่ที่อื่นพร้อมๆ กับชาวบ้านคนอื่นๆ ในละแวกนั้น พระยาประสงค์กับคุณหญิงเย็นมีธิดาด้วยกันคนเดียวคือ นางสาวประยูร เอกะนาค

ภาพนามสกุลพระราชทาน

พระยาประสงค์

คุณหญิงเย็น

พระยาประสงค์สรรพการ เป็นไวยาวัจกรวัดอนงคารามเป็นที่รู้จักกันไปว่า ท่านทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินของท่านทั้งหมดให้วัดอนงคาราม โดยมีเงื่อนไขให้ วัดจ่ายเงินผลประโยชน์จากกองมรดกแก่คุณประยูรธิดาคนเดียวของท่านจนกว่าจะ ลิ้นชีวิต ส่วนบ้านเอะนาคยกให้โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยาเพื่อเป็นประโยชน์ใน การศึกษาแต่ให้คุณประยูรอยู่ในบ้านนี้ต่อไปจนกว่าจะสิ้นชีวิต เมื่อพระยาประสงค์ ถึงอนิจกรรมแล้วทรัพย์สินทั้งหมดตกเป็นของวัดอนงคาราม คุณประยูรต้องย้ายไป อยู่เรือนแถวไม้ที่เคยเป็นเรือนครัวและเรือนคนใช้เพราะลำพังท่านคนเดียวคงรับ ภาระดูแลบ้านหลังใหญ่ไม่ได้ ชาวของในบ้านทั้งหมดในบ้านทางวัดจำเป็นต้องขน เอาไปคงเหลือแต่บ้านโล่งๆ ในที่สุดต้องทิ้งไว้ให้ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา จนตกมา เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัย และได้รับการบูรณะซ่อมแซมทำให้บ้านเอะนาคกลับ มามีชีวิตชีวาอีกครั้งหนึ่ง

บ้านปลายชีวิตของคุณประยูร เอกะนาค ท่านอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพราะไม่ได้แต่งงาน อาศัยเงินจากกองมรดกเล็กๆน้อยๆ ที่วัดอนงคารามมอบให้ประทังชีวิต ญาติพี่น้องที่มีอยู่บ้างก็ไม่ได้ติดต่อกัน และเป็นบ้านที่มีสังคมปิดในสายตาของชาวบ้านในละแวกนั้น คงมีแต่ครอบครัวหลวงวิมลนราภัยเท่านั้นที่ไปมาหาสู่จะเป็นญาติกันอย่างไรไม่มีใครทราบ ที่ทำน่าน้ำบ้านมักมีชาวเรือมาจอดพักพิงเป็นประจำส่วนมากเป็นเรือขายถ่าน พ่อค้าถ่านจะนำถ่านจากต่างจังหวัดมาจอดในคลองแล้วทยอยขนถ่านลงเรือเล็กไปเร่ขายจนกว่าจะหมดทำวนเวียนกันอยู่อย่างนี้ แม่ค้าขายถ่านคนหนึ่งแรกๆ ก็รู้จักคุณประยูรในฐานะลูกค้าต่อมาก็คุ้นเคยกันและมีโอกาสเข้าไปรับใช้คุณประยูรอย่างใกล้ชิด คุณประยูรไม่มีใครอยู่ด้วยก็เลยชักชวนให้อยู่ด้วยกัน คุณประยูรได้อาศัยแม่ค้าคนนั้นเป็นผู้ปรนนิบัติและอยู่ด้วยกันจนตายจากกันไปในปีที่สุด ฉะนั้นคุณประยูรถึงแก่กรรมแล้วบ้านเอกะนาคจึงปลอดพันธะกรณีใดๆ อีกวัดอนงคารามจึงได้มอบบ้านเอกะนาคให้โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยาตามวัตถุประสงค์ของเจ้าของเดิม

บ้านเอกะนาค

หลังจากที่คุณหญิงเย็นถึงแก่กรรมไปแล้วพระยาประสงค์ก็ได้ภรรยาใหม่ชื่อนางสันต์ พี่สาวนางสันต์ชื่อนางสวยมีหลานชายอยู่ด้วยคนหนึ่งไม่ทราบชื่อท่านไม่ได้ยกย่องนางสันต์เท่าไรนัก น่าจะอยู่ในฐานะคนใกล้ชิดติดดูแล เมื่อท่านไปทำธุระนอกบ้านพระยาประสงค์แต่งตัวเรียบร้อยนั่งผ้าม่วงใจกระเบน สวมเสื้อราชปะแตน สวมหมวกสักหลาด ถือไม้เท้า และไม่เคยเห็นท่านนั่งกางเกง พระยาประสงค์ฯ เก็บศพคุณหญิงเย็นไว้ในบ้านไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี จากนั้นท่านก็เอาศพคุณหญิงไปทำฌาปนกิจที่วัดอนงคาราม พระยาประสงค์ฯ อยู่ต่อมาอีกนานและถึงอนิจกรรมในที่สุด วัดอนงคารามเป็นผู้จัดการเอาศพของท่านไปเผาปนกิจ หลังจากพระยาประสงค์ฯ ถึงอนิจกรรมแล้ว นางสันต์นางสวยและหลานชายก็ออกจากบ้านไป

ผู้เขียนเคยไปในบ้านเอะนาคหลายครั้ง แม่ผู้เขียนรู้จักคุณประยูรเรียกคุณประยูรว่า "คุณพี่" แต่ก็ไม่เคยพาผู้เขียนเข้าไป ประตูบ้านเอะนาคปิดตลอดมีคนอยู่น้อย เด็กๆ มักจะลอดเข้าไปเดินเล่นและมักจะเลือกในช่วงที่พระยาประสงค์ไม่อยู่บ้าน ด้วยความอยากรู้อยากเห็นจึงตามเด็กเหล่านั้นเข้าไปบ้าง เคยเดินเลยเข้าไปในตัวตึกยังเห็นศพคุณหญิงเย็นตั้งอยู่ เรื่องราวของบ้านเอะนาคเท่าที่เคยพบเห็นก็มีอยู่เท่านี้

ยังมีสถานที่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระยาประสงค์ฯ คือตรงที่เป็นโรงเรียนวัดประดิษฐารามขณะนี้ ที่ดินตรงนี้เมื่อ ๗๐ ปีก่อนเป็นที่ว่างที่ดินเป็นหลุมเป็นบ่อหญ้าขึ้นรก ต่อเมื่อวัดจะใช้ประโยชน์ก็จะแผ้วถางเป็นครั้งคราว ระหว่างเจดีย์สององค์ที่เห็นอยู่ในเวลานี้เดิมเป็นทางเดินไปทำน้ำวัดตรงเสาหงส์ สุดเขตวัดตรงนี้มีเรือนเล็กๆ สองชั้นสร้างด้วยไม้ ความยาวของเรือนขนานไปตามคลอง ปลูกพื้นทั้งชั้นบนและชั้นล่าง ฝาเป็นไม้ตีเหล็ก หลังคากระเบื้องมุงเรียบร้อยเพียงแต่ยังไม่ได้ติดบานประตูหน้าต่าง คงสร้างค้างไว้แค่นั้น มีกระดานแผ่นหนาๆ ทอดข้ามจากพื้นดินด้านล่างไปยังชั้นบนของตัวเรือน ชั้นล่างมีป้ายชื่อโรงเรียนเอะนาค วางฝังฝาอยู่ ทางเข้ามีเกวาล์วและไม้เลื้อยอื่นๆ ขึ้นไปพันอยู่เต็ม วัดก็ให้คนตั้งเป็นคราวไปไป ทราบว่าจะมีคนมาสร้างต่อให้สมบูรณ์เหมือนกัน หากแต่เจ้าของเดิมไม่ยอมให้สร้างคงปล่อยให้ร้างไว้เช่นนั้น นานเข้าก็ผุพังไป

โรงเรียนประดิษฐาราม เดิมอยู่ตรงศาลาการเปรียญหลังใหม่ขณะนี้ เป็นโรงเรียนชั้นเดียวได้ทุนสูง สภาพชำรุดทรุดโทรมเช่นเดียวกันและใช้ประโยชน์ได้ไม่เต็มที่ ต่อมาจึงได้รื้อโรงเรียนร้าง (เอกะนาค) ลงแล้วสร้างโรงเรียนวัดประดิษฐารามหลังใหม่ขึ้นมาแทน แรกสร้างเป็นไม้และได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นอาคารคอนกรีตอย่างที่เห็นในเวลานี้ และสร้างจนเต็มพื้นที่ว่างทั้งหมด

โรงเรียนร้าง (เอกะนาค) น่าจะเป็นของพระยาประสงค์ทรงสร้างไว้ จึงคำริที่จะใช้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนเอกะนาค” เหตุที่ไม่ยอมให้ใครสร้างต่อ คงจะเป็นเรื่องของหน้าตา (เสียหน้า) จนท่านถึงอนิจกรรมแล้วอุปสรรคขัดขวางหมดไป วัดจึงย้ายโรงเรียนวัดประดิษฐารามมาสร้างไว้แทน คงเล่าไว้เป็นตำนานให้คนรุ่นหลังได้รู้ไว้เท่านั้น

